
З ІСТОРІЇ, ПРИРОДООХОРОННИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПОДІЛЛЯ

Любомир ЦАРИК, д. геог. н., професор
*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

СПІВПРАЦЯ МИКОЛИ ПЕТРОВИЧА ЧАЙКОВСЬКОВСЬКОГО З ВИКЛАДАЧАМИ І СТУДЕНТАМИ ГЕОГРАФІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ТНПУ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА

Університетське товариство шанувальників природи у 2022 році разом з працівниками багатьох установ і організацій вшанує пам'ять видатного природодослідника Подільської землі, натхненного організатора заповідної справи на Тернопільщині – Чайковського Миколи. Цьогоріч збігає 100 років від його народження, а отже з теплотою і гордістю згадуємо творчі доробки, спільні проекти, участь викладачів, студентів у природоохоронних експедиціях, акціях, програмах.

З 60-х років і до 90-х – років минулого століття ювіляр успішно працював спочатку в природоохоронній інспекції, далі в управлінні з охорони природи на посадах начальника відділу охорони і раціонального використання земель, лісів, рослинних ресурсів та тваринного світу з 1989 року, головним інспектором відділу по охороні земель і лісів з 1990 року, головного інспектора, завідувача сектором заповідних територій, охорони і використання тваринного світу і рибних ресурсів з 1992 року, старшого державного інспектора, начальника відділу природно-заповідного фонду, тваринного світу із 1994 р., доклавши значних зусиль для організації розгалуженої мережі заповідних територій. А розпочинав реєстр заповідних територій області з 4 об'єктів, якими стали у 60-і роки минулого століття нині діючі парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення: Раївський, Більче-Золотецький, Вишнівецький і Коропецький. У 2000 році М.П. Чайковським підготовлений анотований реєстр заповідних об'єктів і територій Тернопільської області, в якому нараховується **528 одиниць** заповідного фонду. Це свого роду

підсумок довготривалої плідної природодослідницької, природоохоронної роботи відомого організатора заповідної справи.

Продуктивні природоохоронні дослідження студенти спеціальності «Географія і біологія» розпочали безпосередньо за участі М. Чайковського з 1989 року. За підтримки обласного товариства з охорони природи, пройшовши з картами, планшетами, фотоапаратами середньою і нижньою течією річки Серет з'ясовували наявність водоохоронних зон, брали проби води на аналізи, фіксували наявність стихійних смітників, джерел забруднення, відновлювали джерела чистої води тощо. Серед викладачів факультету активну участь брали Ярослав Мариняк, Любомир Царик, Ігор Жук. Серед студентства на той час долучились до експедиції студент 3 курсу географічного факультету П'ятківський Ігор, студентка того ж курсу Стецько Надія, які сьогодні успішно працюють в управлінні екології та кафедрі геоєкології ТНПУ.

У 1994 році під егідою географічного факультету педінституту та Державного управління з охорони природи за безпосередньої участі М.П. Чайковського, регіонального науково-дослідницького центру “Збручекологія” проведена перша регіональна наукова конференція з екологічної проблематики на теренах Тернопільщини **“Екологічна ситуація у Тернопільській області, її аналіз та перспективи вирішення”**. В конференції брали участь представники наукових установ, навчальних закладів, природоохоронних, громадських організацій Тернопільської і сусідніх областей. В матеріалах конференції висвітлені екостани природних компонентів, екологічна ситуація, її вплив на здоров'я населення, підходи до розробки концепції екологічної безпеки регіону та інші питання. Матеріали конференції вкрай були необхідні вчителям географії, біології для викладання особливостей природи своєї області. До конференції підготовлено навчальні матеріали викладачів географічного факультету ТДПУ та фахівців управління екології і природних ресурсів, в яких вперше створені картосхеми заповідних територій і об'єктів ПЗФ адміністративних районів на основі існуючого реєстру, розкрито екологічні проблеми рідного краю, подані каталоги заповідних територій [2]. Проголошена доповідь Миколи Петровича на конференції була знаковою і викликала зацікавлене обговорення

---

[4].

Стосовно спільних експедиційних досліджень пригадую участь у модерновій Чайковським М.П. експедиції з дослідження стану заповідних об'єктів долини Дністра, організованої у 1997 році. Створений з ініціативи Миколи Петровича перший в Україні регіональний ландшафтний парк «Дністровський каньйон» у 1990 році потребував дотримання природоохоронного режиму, дирекції парку не було, протяжність вздовж Дністра заповідної території – 225 км, понад 70 заповідних об'єктів різних категорій входили до складу РЛП. В першу чергу це унікальні «дністровські стінки», досліджені ще в 30 роки ХХ ст. експедицією польського геоботаніка Вацлава Гаєвського [6], печери і гроти, відслонення, осередки наскельно-степової рослинності тощо. Експедицією за участі трьох науковців і трьох студентів географічного факультету, серед яких були майбутні наші доценти – Новицька С.Р., Царик П.Л., працівник управління екології та природних ресурсів Ленків І.В. проводились комплексні геоботанічні дослідження. Було встановлено стан та виявлено перспективні для заповідання 10 ділянок дністровської флори, відзнято відеофільм, зібрано гербарій, створено описи нововиявлених об'єктів [3]. А скільки цікавого побачено і почуто з розповідей М.П. Чайковського (рис.1).

Рис.1. Учасники експедиції на схилах Дністра

Часто приходилось виїжджати з Миколою Петровичем в Голицький ботаніко-ентомологічний заказник загальнодержавного значення для збору і впорядкування матеріалів для написання колективного монографічного дослідження [1]. Микола Петрович пригадував не прості часи створення заказника, проводив просвітницьку роботу з місцевим населенням, шукав варіанти розширення заказника і можливість створення на його основі заповідника. Він цікавився думкою фахівців (доц. С.В. Зелінки, проф. Й.М. Свинка, доц. В.О. Шиманської та інших) щодо можливої перспективи. Згодом, створений заказник став науководослідним полігоном для ботаніків, зоологів, екологів, природознавців. Історія створення одного із унікальних заказників Березанського Опілля викладена у монографії Миколою Петровичем.

Микола Петрович був організатором знакових науково-практичних семінарів республіканського значення, присвячених охороні природи (1972, 1977, 1080, 1981, 1086), які сприяли активізації природоохоронних зусиль з розбудови заповідної справи нашої області.

М.П. Чайковський був частим гостем на кафедрі геоєкології... ТДПУ, беручи участь у Днях знань географічного факультету. Він завзято розповідав студентами про необхідність розбудовувати заповідну мережу області, про складні взаємостосунки з лісівниками в плані перспективного заповідання, історичні аспекти створення базових заповідних територій області: природного заповідника «Медобори», відродження Кременецького ботанічного саду, першого в Україні РЛП «Дністровський каньйон» тощо. Студенти були активними помічниками для спеціалістів управління екології. Вони брали участь у дослідженні екологічного стану верхньої частини річки Серет, інвентаризації паркових комплексів м. Тернополя, впорядкуванні РЛП «Загребелля», закладені лісових ділянок, дослідженні створених заповідних об'єктів. Дипломні і магістерські роботи, виконані на замовлення державного управління з екології і природних ресурсів, збагатили наукові

фонди, як управління, так і університету, сприяли залученню студентської молоді до природоохоронних проблем рідного краю. Магістерська робота Сліпченка Ірини, супроводжена картосхемою заповідних територій та об'єктів Тернопільщини (консультована М.П. Чайковським), стала вінцем студентської творчості на природоохоронну тематику.

Рис.2. Микола Петрович серед учасників міжнародної конференції географічного факультету ТНПУ

Ми шануємо пам'ять про нашого видатного природолоба. Його іменем названа студентська екологічна лабораторія (каб 158), де встановлено його погруддя і зібрано коло публікацій Миколи Петровича. На будинку по вул. Карпенка з ініціативи громадських активістів встановлено у 2010 році меморіальну дошку на честь його імені. Її відкриття припало на час проведення міжнародної наукової конференції у педагогічному університеті.

Студенти спеціальності екологія взяли шефство над ботанічною пам'яткою природи ім. Миколи Чайковського, закладену ним при житті.

На природоохоронну тематику випускниками спеціальності захищено десятки бакалаврських і магістерських робіт, три кандидатські дисертації. Два національні природні парки,

---

природний заповідник, три регіональні ландшафтні парки створені за його участі є ключовими об'єктами у заповідній мережі області і ключовими територіями регіональної екомережі.

Рис.3. Учасники міжнародної наукової конференції на відкритті меморіальної дошки М.П. Чайковському

Цілком заслужено 21 серпня 2001 року Микола Петрович першим в Україні отримав звання “Заслужений природоохоронець України” за посвідченням №13 рук голови Верховної ради України.

Рис.4. На церемонії вручення відзнаки

Література:

1. Барна М.М., Царик Л.П., Черняк В.М. та ін. Голицький ботаніко-ентомологічний заказник загальнодержавного значення. Монографія Тернопіль: Лілея, 1997 – 68 с.
2. Проблеми екології рідного краю. Навчальні матеріали (ред. Л.П. Царика). Тернопіль: Збручекологія, 1994 – 132 с.
3. Стан флори на окремих об'єктах природно-заповідного фонду лівобережної частини Дністра в зоні регіонального ландшафтного парку „Дністровський каньйон”. [Рукопис]. – Тернопіль: Медап, 1997. – 121 с.
4. Чайковський М.П. Природно-заповідний фонд області (фактори негативного впливу на біорізноманіття; структура, біодинаміка розвитку) / Матеріали наукової конференції [Екологічна ситуація в Тернопільській області, її аналіз та перспектива вирішення]. – Тернопіль: Г.Т.Н.Ц. ”Збручекологія”, 1994. – С. 72-77.
5. Чайковський М., Сліпченко І. Історія розвитку заповідної справи в Тернопільській області / Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтної різноманіття. [Збірник наукових праць]. – Гримайлів-Тернопіль: Лілея, 2003. – С. 115-122.
6. Gajewski W. Szczałki flory pierwotnej w jarze Dniestru. Ochrona Przyrody. – Kraków, r.11, 1931. – S. 10-39.

Йосип СВИНКО, к. геол. - мін. н., професор,

Петро ДЕМ'ЯНЧУК, к.географ. н., доцент,

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира. Гнатюка*

РОЗВИТОК ОХОРОНИ ПРИРОДИ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ В 60-90-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Вплив людини на навколишнє природне середовище зростає поступово разом з розвитком людського суспільства. Спочатку він був незначним, мало помітним, згодом, із вдосконаленням засобів виробництва та зростанням кількості населення він чим раз більше посилювався. У другій половині ХХ століття у зв'язку з прискореним розвитком науково-технічного прогресу, недосконалістю технологій виробництва та споживацьким відношенням до природи, він став загрозливим для всього живого на планеті, в тому числі й для людини. За даними І. Акімушкіна за останні